

ردا و تیماتم روس

امان الله اردلان (حاج عز الممالك)

دولت با تصویب مجلس شورای ملی برای اصلاح امور مالیه مستر شوستر امریکائی را استخدام نمود قانون اصلاح امور مالی و اختیارات خزانه دار کل بریاست مستر شوستر به تصویب مجلس شورای ملی رسید و شوستر مشغول کار شد .

ضمن تشکیلات خزانه داری کل وصول مالیاتهای موقوفه هم مورد نظر بود . چند سال بود بعضی از شاهزادگان و مالکین متنفذ مالیات خود را نمی پرداختند حتی چند نفر هم خود را بروس وابسته بودند و با این بستگی از پرداخت حقوق دولت خودداری می نمودند .

شوستر ضمن اصلاحات مالی اقدام در وصول مالیاتها چند نفر ژاندارم بمنزل شاهزاده شام السلطنه فرستاده بود تا بدهی او را وصول نمایند این شاهزاده خود را تحت حمایت روس میدانست و با اصطلاح آنوقت گردن کلفتی می نمود . کشمکش شوستر خزانه دار

کل باشاع السلطنه بهانه بدست روس ها داده دز اولتیماتم کذافی سفارت روس عزل مستر شوستر را تقاضا نمود. در التیماتم روس تنها عزل شوستر نبود چند مطلب دیگر هم خواسته بودند که تمامی آنها مخالف استقلال کشور شاهنشاهی بود .

دولت بریاست مصصام السلطنه بختیاری ووزارت امور خارجه وثوق الدوله موضوع را در چند جلسه خصوصی با نمایندگان مجلس شورای ملی بمیان گذاشته بالاخره در روز جمعه نهم ذیحجه الحرام ۱۳۲۹ قمری هجری در جلسه علنی مجلس شورای ملی اولتیماتم روس را مطرح نمودند .

نمایندگان مجلس شورای ملی قبل از مطرح شدن اولتیماتم در مجلس علنی بوسیله تلگرافات متعدد پارلمانهای ممالک بزرگ دنیا را اذاین موضوع وفشار دولت تزاری روس مطلع نموده و تقاضای کمک نمودند ولی اثری از این اقدامات مشهود نبود . مردم کم و بیش از جریان کار مطلع شده وهیجان فوق الماده در عامه هویدا بود .

نطق‌هایی در بازار و میدان های طهران بیان می شد از منهم (اماناله اردلان) که نماینده مجلس بودم تقاضا شد در مدرسه دارالفنون نطقی ایراد نمایم . از اصول بیانات خود که در خاطر دارم تشویق مردم در مقاومت بود که در مقابل زور نباید تسلیم شدوشنودگان را در مقاومت صبری وهمکاری با نظریات نمایندگان مجلس تشویق می نمودم مخصوصاً خاطر دارم بمردم طهران و ایران توصیه می نمودم که اگر ما قدرت جنگ در مقابل قوای تزاری نداریم ولی قادر بمقاومت صبری هستیم یعنی نان و آب و ارزاق بآنها ندهیم، خانه های خود را بروی آنها به بندیم، چیزی بآنها نفروشیم، نفرت ملت را در مقابل زور گویی بآنها نشان بدهیم .

چون جلسه روز جمعه نهم ذیحجه مجلس شورای ملی جلسه مهم تاریخی و با عظمتی است که احساسات وطن پرستانه نمایندگان مجلس را در بر دارد من عین صورت مشروح جلسه مجلس را که بوسیله جناب آقای مهندس ریاضی ریاست محترم مجلس شورای ملی از بایگانی مجلس بدست آورده ام برای اطلاع کامل خوانندگان محترم در این مقاله خود درج مینمایم :

نقل از صورت مشروح جلسات مجلس شورای ملی

جلسه ۳۲۹ روز جمعه نهم ذیحجه الحرام ۱۳۲۹ قمری

صورت جلسه فوق العاده روز جمعه

مجلس یکساعت ونیم قبل از ظهر در تحت ریاست آقای مؤتمن الملك افتتاح شد .

رئیس - خاطر آقایان نمایندگان مسبوق است که چون يك مسئله مهمی پیش آمده است لهذا آقایان وزراء تقاضای جلسه فوق‌العاده کرده‌اند و وزیر امور خارجه آنرا بیان مینمایند

وزیر امور خارجه - بطوریکه خاطر آقایان نمایندگان محترم مطلع است و در مجالس خصوصی که در این دوروزه منعقد شده است مذاکره شده در روز چهارشنبه هفتم ذیحجه موقع ظهر يك مراسله از سفارت روس بوزارت خارجه رسیده است که همین امراسله در مجالس خصوصی خوانده شده است و خاطر آقایان نمایندگان مسبوق شده است برای اینکه خاطر عموم مطلع باشد عین آن مراسله را علناً قرائت میکنم : در ملاقات جمعه گذشته دوستدار احتراماً جناب مستطاب عالی را به سببهایی که بموجب آن اولیاء دولت امپراطوری چند تقاضاهای دیگر باولیای دولت علیه ایران پیشنهاد خواهند کرد ملتفت داشت و در این خصوص منتظر دستورالعمل اولیاء دولت متبوعه خود بوده الان دستورالعمل مزبور بدوستدار رسیده و باکمال توقیر از طرف دولت امپراطوری بموجب این مراسله تقاضاهای ذیل را اظهار میدارد: اول اعزل مسیو شوستر و مسیول کفر و اشخاص دیگر که مسیو شوستر آنها را بخدمت دعوت نموده باید موافق فقره دویم این تقاضاها رعایت شود - ثانیاً متمهد شدن دولت علیه ایران که اشخاص خارجه را تا اینکه قبلاً رضایت سفارتین روس و انگلیس را تحصیل نکنند بخدمت ایران دعوت ننمایند .

ثالثاً - پرداختن دولت علیه ایران مخارج لشکرکشی که حالیه بایران شده است . مقدار مبلغی که بدولت امپراطوری باید برسد و ترتیب پرداختن آن بعد از وصول جواب دولت علیه بعد معین خواهد شد. دوستدار تکلیف خود میداند توضیحاً اشاره دارد که جهت این اقدام یکی لزوم و ختم اخذ غرامت برای اینکه دولت امپراطوری مجبور بفرستادن لشکر بایران شد و برای اقدامات جدید توهین آمیز مسیو شوستر نسبت بزوسیہ دیگر مبلغ صمیمی دولت امپراطوری فملارفع کردن اسباب عمده اختلافی که روی داده است و درآتیه ایجاد بنائی که دولتین علیتین بتوانند مناسبات دوستانه و روابط محکمه استوار نمایند و تمام کارهای روس و سائلی که بلاانجام هستند بانها يك انجامی زود و موافق داده شود میباشد علاوه بر مطالب فوق دوستدار لزوماً اخطار میکند که دولت امپراطوری بیش از چهل و هشت ساعت برای اجرای تقاضاهای مزبور منتظر نخواهد بود و در ظرف این مدت عساکر روس در رشت توقف خواهند کرد اگر تا انقضای این مدت جوابی نرسید یا جواب غیر مساعدی برسد عساکر مزبور پیش خواهند آمد و البته این فقره باعث مزید مبلغی که

دولت ایران باید بدولت روس بدهد خواهد شد در این موقع احترامات فائمه را نسبت بجناب مستنطاب اجل عالی تجدید مینماید .

اولا خاطر نشان آقایان محترم میکنم که قبل از این که این مراسله برسد بموجب بعضی علائم و علامات و بموجب شرحی که در اول این مراسله است که مینویسد در ملاقات روز جمعه بعلت هائیکه بموجب آنها دولت امپراطوری تقاضاهای دیگر خواهند کرد از روی این علائم وزارت خارجه استنباط کرده بود که يك تقاضاهائی از این قبیل اگر هم آنها را تصور نمی کرد بعضی از آنها را استنباط کرده بود پس میدانست ممکن است که بعضی از این تقاضاها از دولت علیه ایران بشود نظر به این مقدمه از همان وقت اقداماتی که تکلیف وزارت خارجه بود چه از حیث مخابرات با دربارهای دول و چه از حیث مذاکراتی که بایستی در طهران بشود شروع کرد و ذره از اقداماتی که باید بکند فروگذار نکرد تا موقعی که آن مراسله رسید یعنی ظهر روز چهارشنبه هفتم ذی حجه از آن ساعت هم هیئت وزراء عموماً و بنده خصوصاً چه در مجلس شورای ملی و چه در جاهای دیگر برای همین کار مشغول اقدامات بودیم چه مخابرات و چه مذاکراتی که شده است مقصود از این اقداماتی که شد برای دو چیز بود یکی این که شاید بتوانیم دولت روس را از این تقاضاهائی که کرده است از همه آنها یا بعضی از آنها منصرف بکنیم و دیگر این که بعضی جمله های این مراسله که يك ابهامی دارد و مقصود آنطوری که باید فهمیده نمی شود توضیحات بخواهیم که مقصود از آن عبارات چیست آن اقداماتی که برای منصرف شدن دولت روس شد که باز تکرار میکنم و عرض میکنم خیلی اقدامات جدی بود بد بختانه هیچکدام نتیجه مطلوبه نداد و يك مطلبی که خاطر نمایندگان مسیوق هست برای این که الان رسیده و در مجلس خصوصی هم فرصت نبود که مذاکره بشود این است که آن را هم عرض می کنم چون وساطت و مداخله دولت انگلیس را هم ما جلب کرده بودیم آخرین کاغذی که از سفارت انگلیس رسیده این است که دال بر این که فوراً این تقاضاها را قبول بکنید و نگذارید تأخیر بشود پس معلوم می شود که اقداماتی که دولت و وزارت خارجه کرده است برای رفع این تقاضاها هیچ مفید نبوده است و بکلی بی نتیجه مانده است اما آن توضیحات و آن اقداماتی که برای رفع آن مبهمات این مراسله خواسته ام این است که در آخر مراسله آنجائی که علل این اقدامات روس را ذکر میکنند همچو استنباط میشود که ممکن است تعبیر شود که شاید علاوه بر آن سه خواهش که در اصل مراسله هست بعضی خواهشهای دیگر هم از دولت ایران خواهند کرد فعلاً (رفع کردن اسباب عمده اختلافی که روی داده است) یا (ایجاد بنائی که دولتیین علیتین بتوانند مناسبات دوستانه

و روابط محکمه را استوار نمایند) یا (تمام کارهای روس و مسائلی که بلا انجام هستند به آنها يك انجامی زود و موافق داده شود) در این جا ممکن بوده از این عبارات همچو فهمیده شود که آن شرایط که در این مراسم ذکر شده است علاوه بر آن هم تقاضاهای دیگری خواهد بود ولی اقداماتی که در توضیح اینها کردیم همچو معلوم شد که مطالب دیگری نیست بلکه دولت روس همچو فرض می کند که بعد از آن که آن سه فقره خواست قبول شده عمده آنها عزل مسیو شوستر است بعد از آن ایجاد آنها شده و اختلافات بالزورده مرتفع خواهد شد و خواسته اند بگویند علت تمام تقاضاها وجود شوستر است که از وقتی که آمده است شروع کرده است به بعضی اقدامات و سعی کرده است که يك حس عدوان و خصومتی در میان دولتین روس و ایران ایجاد کند و وقتی آن اختلافات رفع شد آن خصومت هم رفع خواهد شد پس نسبت باین جمله اخیر این توضیحات داده شد و مطمئن شدیم که دیگر اینها يك مطالب دیگری نیست غیر از مطالب اول پس از مطمئن شدن از این توضیحات و مایوس شدن از نتیجه خوب آن اقدامات اولیه هیئت وزراء در این دو روزه با کمال دقت مشاورات کرده اند و خیلی خیلی اطراف مسئله را نگاه کرده اند و نتایجی را که از رد یا قبول این مطالب بتواند بدولت ایران متوجه بشود قیاس کرده اند و نظر بمسئولیتی که در آتیه دارند و نظر باین که بایستی بمواقف امور بیشتر نظریا نداشتند و مسائل فعلی و آتی را کمتر محل نظر و طرف اهمیت قرار دهند و بالاخره این طور رأی داده اند که ضررش کم تر باشد یعنی محظورات کمتر خواهد بود - که این سه خواست دولت روس قبول بشود و این رأی را هیئت وزراء با اتفاق داده اند تا این که هر طوری که نمایندگان محترم صلاح میدانند از آن قرار رفتار بشود.

حاج شیخ رئیس - بنده پیش از این که داخل موضوع شوم و رأی خودم را عرض کنم که اگر در ضمن رأی دادن مخالفتی با رأی وزراء شود (این را ابداه یعنی تماشاچیها و الاو کلا ملتفت هستند و همه می دانند) **رئیس** - ما کار تماشاچی نداریم - حاج شیخ رئیس - بنا بر این با کمال آزادی عرض می کنم که چون تمام این موادی که دولت امپراطور پیشنهاد کرده اند قبول تمام این تقاضاها رخنه تمام باستقلال ایران وارد می آورد و استقلال ما را متزلزل میکند خواهش و درخواست میکنم که هیئت وزراء ثانیاً داخل مذاکره شده شاید يك ترتیبی در تسویه این موادی که تقاضا شده است بدهند که اسباب تسهیل شود و رخنه باستقلال ایران وارد نیاید - **رئیس** - این که تماشاچی را فرمودید عرض می کنم که او کلا برای تماشاچیها حرف نمیزنند چه باشند چه نباشند فرق نمی کند - **سلیمان میرزا** - آقای آقا شیخ محمد شرحی در موضع استقلال فرمودند که دیگر محتاج بتکرار نیست بنده عرض

میکنم که این استقلال مملکت چیزی نیست که حق ماها باشد که ما بتوانیم او را از دست بدهیم یا از مختصری از آن صرف نظر نماییم این حق اعقاب ماها است که بعد از این در این مملکت نشو و نما خواهند کرد بنابراین نه مانه اشخاصی که در آب و خاک حالا زندگی میکنند نمیتوانند که چنین اقدامی را بکنند که با استقلال مملکت رخنه وارد بکنند زیرا که اعقاب ما که هزاران سال دیگر در این آب و خاک زندگانی خواهند کرد این حق را دارند حق عموم مردم و اشخاص است که بعد از این خواهند آمد پس چیزی که منافی باشد با این اساس که حق عموم ملت است هیچکس نمیتواند در او خللی وارد کند یا در استقلال او حرف بزند و يك ذره تصور بکند و راضی باشد بنده شخصاً با سایر رفقایم در تمام این مطالب ترجیح میدهم طرف استقامت را و در کارها پایداری و ثبات را بهتر از هر چیزی میدانم علی الخصوص نسبت بچیزهایی که راجع به عموم ماها است حالا داخل می شویم در مواد این تقاضا اول عزل مستر شوستر و لکفر و سایر اشخاصی را که دعوت کرده اند مطابق ماده دوم در يك مملکتی که شروع بترقی میکند و میخواهد کارهایش پیش برود محققاً باید شروع کند باصلاح اداراتش و یقین حتمی دارد که باید ادارات خودش را اصلاح بکند و بترتیب انتظاماتی که در ادارات خود شری می دهد از هر حیث از حیث مالیه و از حیث ترتیب نظام و سایر چیزها شروع بترقی بکند و در معنی شروع بترقی و تمدن و انسانیت بکند و از همه ادارات مهمتر و مقدم تر اصلاحات مالیه است بعد اصلاح قشون و نظام است زیرا هر گاه مالیه مرتبى داشته باشیم میتوانیم سایر اداراتمان را بطور مرتب و منظمی اداره بکنیم امروز از برای ما چنانچه سابقاً هم گفته شده از برای اصلاح ادارات بهترین راهی که در نظر می آید جلب مستشارها است از خارجه و از برای مالیه هم ما مستشارهایی خواستیم از خارجه چه آمده اند چه خواهند آمد و از برای هیچکدام از اینها خودمان را محتاج باین که رضایت کسی را بدست بیاوریم نمیدانیم زیرا که دولتی هستیم مستقل و در کارهای داخلی و خارجی هر چه صلاح خودمان را بدانیم آزاد هستیم که از آن قرار رفتار بکنیم و از وقتی که این مستشار و سایر مستشارهای خارجی آمده اند همه آنها با يك جدیت و صداقتی کسه وظیفه هر شخص درست کار و هر انسان با تربیتی است در اصلاح مالیه کوشیده اند مخصوصاً اداره مالیه که در حقیقت با يك اساس متینی و يك شالوده صحیحی شروع شده است که امیدواری میدهد ما را در آتی که باین ترتیب ما دارای يك مالیه منظم و مرتب و صحیحی باشیم بنابراین چگونه میتوانیم راضی بشویم که عزل مستشارها را بخواهیم یا عزل یکی از آن ها را بخواهیم در صورتیکه بدستنی و صداقت خدمت کرده اند و علت

آن تقاضا هائی که کرده اند میگویند که اهانتی است که از طرف خزانه دار کل نسبت بدولت بیهیه روسیه شده است این هم بنظر نمی آید که چنین توهینی باشد این ادعائی است که پس از آن که بثبوت برسد در یک محکمه عالی ثابت شود آنوقت باید یک ترتیب اثری براو بشود در اینصورت نمی توانیم تکلیف اول را قبول کنیم تکلیف دوم خیلی سخت تر و استقلال شکنانه تر است از ماده اول زیرا که ما باید مطابق آن تکلیف متعهد و متضمن بشویم که بعد از این هیچ مستخدمی قبول نکنیم از برای اداراتمان مگر آن که قبلا رضایت سفارتین تحصیل بکنیم و این یک چیز فوق الماده است و منافی است با استقلال خارجی ما بنابراین نمی توانیم قبول کنیم و باید تقاضا بکنیم از هیئت وزراء که داخل شوند در مذاکرات که شاید بتوانند این مطالب را بر طرف کنند یا تغییر بدهند زیرا که این شرایط استقلال شکنانه است نه هیئت دولت و نه ملت هیچکدام نمی توانند قبول بکنند.

میرزا یانس - چنانچه خاطر محترم نمایندگان مسبق است بنده از روزی که پای سیاسات این مملکت گذاردم یک مسلك خیلی واضحی داشتم که در مرادات خارجه هر دولتی که با ما ادعائی دارد ما بنظر حقانیت نگاه بکنیم اگر حق دارد در آن ادعا در کمال صمیمیت اداه بکنیم و اگر حق ندارد در آن ادعا با کمال استحکام و ثبات قدم بایستیم امروز چنانچه آقایان فرمودند روز تاریخی بزرگ است برای ایران و این تقاضاهائی که جلو ما گذاشته اند که رد بکنیم یا قبول از این نقطه نظر حقانیت یعنی وقتی که بنده ملاحظه میکنم می بینم که حقی که ما داریم بما اجازه نمی دهد که آنها را قبول بکنیم بنده میتوانم یک قدری تصدیق بکنم آنچه آقای متین السلطنه فرمودند که ماده اول استقلال شکن نیست ماده اول دو قسمت دارد یک قسمت شاید آن طور نباشد که فرمودند ولی یک قسمت دیگرش تصدیق یک معاهده را میخواهد که مواد آن معاهده با استقلال مملکت منافات دارد و ماده دوم بعد دورای گمان نمیکنم در مجلس باشد که بکلی استقلال شکن است و ماده سیم یک مسئله است که استقلال شکن نیست ولی اگر از روی نظر حقانیت نظر بکنیم ما بابتاً تقصیری نکرده ایم که یک غرامتی بدهیم چون شخص باید یک تقصیری بکند تا غرامت بدهد یک چیزی هم آقای متین السلطنه فرمودند بنده باید مجبوراً دو کلمه جواب عرض بکنم چون فرمودند بعض از آنها قبول کنیم چون بنده میدانم وضع التیماتوم تجزیه پذیر نیست باینجهت داخل آن مذاکره نمیشوم و باید مذاکره در او جمعاً بشود بوضع جمعی اگر مذاکره شود گمان نمیکنم کسی باشد که بگوید ملاحظه استقلال ما شده است و بطور جمعی که نظر می کنیم بموجب این تقاضاها استقلال ما را میخواهند از ما بگیرند حالا باید ببینیم چه چیز است استقلال و تا بیچه اندازه حق داریم در رفتن او امضاء بکنیم.

بنده گمان میکنم هر کس هم که تاریخ خوانده است در این گمان بنده با بنده همراه خواهد بود که قیمت استقلال يك مملکت مساوی است با قیمت حیوة تمام افراد آن مملکت این قیمت استقلال مملکت است بند حالا به بینیم مال کیست این استقلال نه مال ما است نه مال آنها است که بما داده اند و نه مال آنهاست که بعد از این خواهند آمد بلکه مال تمام آنها است از شش هزار سال پیش از این استقلال ما بوده است و تا شصت هزار سال دیگر هم باید باشد بنده عرض میکنم خوب نظر فلسفی که در این مسئله نظر میکنیم این يك چیزی نیست که مال ما باشد تا بتوانیم از رفتن آن حرف حرفی بز نیم اینهم مسئله دویم يك مسئله دیگر هم هست بنده که یکی از نمایندگان هستم که اینجا نشسته اند خودم را میدانم یاد دارم در روزیکه وارد شدم جلوه مین میز مرا مجبور کردند يك قسمی یاد کردم و در آن قسم بمن گفتند قسم خوردم که با استقلال مملکت خیانت نکنم من اگر آدم با شرفی باشم نمیتوانم مخالف با آن رفتار بکنم این يك چیزی است که از قدرت من خارج است بنده با کمال احترام نسبت بآن دولت همسایه که این پیشنهادها را کرده است جواب عرض میکنم که يك چیزی را از من خواسته اند که نه مال من است و نه میتوانم بشما بدهم.

حاج عز الممالک - بنده اول شکر میکنم از اینکه حقیقتاً حق دارم در حفظ استقلال مملکت خودم اظهار عقیده بکنم تقاضاهای دولت روس شامل سه مطلب اساسی است: اول عزل مستر شوستر و لکفر دویم اینکه استخدامی از خارجه نشود مگر برضایت سفارتین سوم ادای مخارج عسکر کشی. بنده کاملاً موافق هستم که همیشه دولت ایران با دول همجوار مناسبات خودشان را محفوظ داشته و در هر موقع سعی در حفظ روابط آنها بنماید ولی بدبختانه و بطور کلی بهر نظریکه باین مواد نظر بشود بطور وضوح می بینند که این مواد منافی با استقلال مملکت است بلکه بنده حتم و یقین دارم که هر ایرانی در این عقیده ثابت است که تصدیق این مواد منافی با استقلال این مملکت است اگر از مذاکرات کلیات بگذریم و داخل مواد شویم می بینیم که هر يك از مواد مطلبی است که بعقیده بنده قابل قبول نیست چون آقایانیکه قبل از بنده اظهارات کردند بعضی دیگر از آن موارد را تشریح کردند بنده فقط ماده دویم را تعقیب میکنم و عقیده خودم را در آخر اظهار خواهم کرد دولت علیه ایران همیشه در امور خارجه و داخله خود مستقل بوده هیچوقت نمیتواند در امور خود نظارت دولی را قبول کند و بهمین نقطه نظر بوده است که دولت ایران هیچوقت لفظ دولتین را نشناخته و نباید بشناسد و هیچوقت يك دولتی را ترجیح بر دولت دیگری نداده است و بهمه دول بيك نظر نگاه میکند اما اینکه گفته شد در آن دو نقطه نظر هست که ممکن است هر

دو استقلال مملکت را محو کند و گویا این محل اختلاف نیست باید این را تشریح کرد زیرا تصدیق این مسئله بر هیچیک از آقایان شبهه نباشد قبول این مواد که تصدیق محو و استقلال ماست بدست خودمان زیرا اگر تصدیق کردیم دیگر جای حرفی و انگاری برای آن مقامات باقی نخواهد بود زیرا خودمان تصدیق این عقیده را کرده ایم و استقلال خودمان را از دست داده ایم پس بنده با یک عقیده ثابت چون میدانم تمام موکلین خودم و تمام ایرانیها با من هم عقیده هستند این پیشنهاد را به مجلس شورای ملی تقدیم میکنم از هیئت دولت تقاضا میکنم با کمال صمیمیت از این تقاضای دولت روس معذرت بخواهند و داخل ترتیبات دیگری بشوند .

رئیس - آقایانیکه اجازه خواسته بودند همین آقایانی بودند که نطق کردند و ظاهراً مذاکرات کافی باشد (تصدیق کردند) حالا پیشنهادهایی که شده است قرائت میشود پیشنهاد حاج عزالمالک بعبارت ذیل قرائت شد :

«مجلس شورای ملی پس از اسنای اظهارات هیئت وزراء نظر باینکه تکالیف دولت روس را منافی استقلال مملکت میداند از قبول آن متعذر بوده به هیئت دولت تکلیف میکند که برای تغییر تکالیف مذکوره داخل مذاکره شود و مذاکرات مطلب مطرح شده را ختم مینماید .»

از طرف آقای متین السلطنه بعبارت ذیل قرائت شد: مجلس شورای ملی پس از اسنای اظهارات هیئت وزراء نظر باینکه قبول تمام تکالیف دولت روس را منافی استقلال مملکت میداند از قبول آن متعذر بوده به هیئت دولت تکلیف میکند که برای تغییر تکالیف مذکور داخل مذاکره شود و مذاکرات مطلب مطرح شده را ختم مینماید - رئیس چنانچه آقایان ملتفت بودند پیشنهاد اولی راجع برد تمام تقاضاهائی است که شده پیشنهاد ثانوی که آقای متین السلطنه کرده اند راجع به تجزیه است که بعضی از آن تقاضاها را قبول کردند آقایان وزراء در اینباب اظهاری دارند ؟

وزیر امور خارجه خیر . رئیس - چون باید در این پیشنهاد رأی بگیریم باید اول در پیشنهاد راجع به تجزیه رأی بگیریم باین جهت این پیشنهاد دوم رتبه قرائت میشود (پیشنهاد متین السلطنه دوم رتبه قرائت شد) رئیس آقایانیکه این پیشنهاد را تصویب میکنند قیام نمایند (بعضی قیام نمودند) رئیس قابل توجه نشد یعنی رد شد رأی میگیریم به پیشنهاد آقای حاج عزالمالک که راجع است برد تمام سه فقره آقایانیکه این پیشنهاد را قابل توجه میدانند

و تصویب میکنند قیام نمایند (جز چند نفر تمام نمایندگان قیام نمودند) رئیس تقریباً با اتفاق این پیشنهاد قبول شد یعنی تمام آن سه فقره تقاضا رد شد چون نزدیک ظهر است و مطلبی نیست مجلس را ختم میکنیم (رئیس حرکت کردند و مجلس ختم شد)

همینکه اولتیماتم در مجلس رد شد دولت به ناصر الملک نایب السلطنه متوسل شد در آن موقع احمد شاه صغیر بود و ناصر الملک ابوالقاسم خان همدانی (قراقرزلو) نایب السلطنه بود. نایب السلطنه چند نفر از نمایندگان متنفذ مجلس را بمنزل خود دعوت کرد آنچه خاطر دارم بدعوت نایب السلطنه آقایان میرزا محمد صادق طباطبائی - سلیمان میرزا - آقا شیخ ابراهیم زنجانی - سردار معظم خراسانی (تیمورتاش) بمنزل ناصر الملک نایب السلطنه رفتند منهم جزء مدعوین بودم و بمنزل نایب السلطنه رفتم.

خانه ناصر الملک نایب السلطنه در سرچشمه خیابان امیر کبیر بود. موقعیکه بمنزل ناصر الملک رفتم ساعتی از شب گذشته بود وارد سالن که شدیم دیدیم آقایان وزراء همگی در آنجا هستند، ناصر الملک نظریه نمایندگان را جدا گانه استفسار می نمود جواب همگی اصولاً معلوم بود زیرا اولتیماتم در مجلس رد شده بود و نمایندگان متفقاً رأی موافق در رد اولتیماتم داده بودند و برخلاف رأی مجلس حرفی نمیزدند.

ناصر الملک با حالت عصبانی پرسید: (می گوئید با روس جنگ کنیم؟) من گفتم راه دیگری هم وجود دارد. پرسید چه راهی موجود است. من گفتم دولت اولتیماتم را به مجلس شورای ملی پیشنهاد کرد و مجلس رد نمود چون پیشنهاد دولت رد شده دولت باید استعفا بدهد و دولت دیگری طرف اعتماد مجلس تشکیل شود دولت جدید ممکن است راه حلی با روسها پیدا کند بنابراین فعلاً جنگ در پیش نیست.

ناصر الملک گفت من الان به مجلس می آیم و دستور داد کالسکه ایشان را حاضر کنند نمایندگانی که در آنجا بودیم از منزل نایب السلطنه خارج شده به مجلس آمدیم و با انتظار ورود نایب السلطنه بودیم دولت به مجلس آمد ولی از نایب السلطنه خبری نشد.

از پله کان های سرسرای مجلس بالامی رفتم و ثوق الدوله به من گفت شما می خواهید دولت را بیندازید گفتم چه اشکالی دارد دولت استعفا بدهد. بعد معلوم شد نظر دولت انحلال مجلس است.